

บทที่ 6

สรุปผลอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัย เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์และความต้องการจำเป็น 2) พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ และ 3) ขยายผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาสภาพปัจจุบันสภาพที่พึงประสงค์และความต้องการจำเป็นของการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ โดยการวิจัยเชิงสำรวจจากกลุ่มตัวอย่างสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 388 โรงเรียน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้นำชุมชน และผู้ปกครองนักเรียน รวม 1,940 คน ที่ได้มาด้วยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามเป็นมาตรวัดแบบประเมินค่า 5 ระดับ ที่มีค่าความเชื่อมั่น 0.98 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงบรรยายและเทคนิค Modified Priority Needs Index (PNI_{modified})

ระยะที่ 2 การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการตรวจสอบยืนยันจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย 1)สร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้ดำเนินการ ได้แก่พหุกรณีศึกษา (Multi-Case Study) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) 2)ประเมินรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ระยะที่ 3 การประชาสัมพันธ์รูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการนำรูปแบบไปประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจแก่บุคลากรในโรงเรียนบ้านกอกวิทยาคม ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ และประเมินความพึงพอใจเกี่ยวกับรูปแบบจากผู้บริหารสถานศึกษา ครู กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้นำชุมชน และ

ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 93 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

6.1 สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัจจุบันการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.72$, S.D.=0.33) มีสภาพที่พึงประสงค์การมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.72$, S.D.=0.41) และมีความต้องการจำเป็นในการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยรวมเท่ากับ 0.73 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีอัตราการเปลี่ยนแปลงในเชิงพัฒนาการจากสภาพปัจจุบันไปยังสภาพที่พึงประสงค์คิดเป็นร้อยละ 73 2) รูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพของสถานศึกษานโยบายและวิสัยทัศน์ร่วมกับชุมชน การมีส่วนร่วมกับชุมชน 6 ด้าน ได้แก่ การระดมความคิด การร่วมวางแผน การร่วมลงมือทำ การร่วมติดตามประเมินผล การรับประโยชน์ร่วมกัน และการสร้างเครือข่าย การประเมินทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ 5 ด้าน ได้แก่ การสร้างสัมพันธ์กับบุคคลอื่น การแก้ปัญหา การสื่อสาร การริเริ่มสร้างสรรค์ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี ความพอเพียง การตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับ โดยมีผลการประเมินความเหมาะสมและเป็นไปได้โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ดังรายละเอียดของรูปแบบ 2.1) การวิเคราะห์สภาพของสถานศึกษา โดยเทคนิค SOAR Analysis ได้แก่ จุดแข็ง (Strengths : S) โอกาส (Opportunities : O) ความฝันแรงบันดาลใจ (Aspirations : A) และผลลัพธ์ (Result : R) การวิเคราะห์นโยบายและวิสัยทัศน์การวิเคราะห์เป้าหมายการพัฒนาทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ตามนโยบายประเทศไทย 4.0 และทิศทางสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในสถานศึกษา และชุมชน 2.2) การดำเนินการมีส่วนร่วมกับชุมชน ได้แก่ การระดมความคิด (Brainstorming Participation) การร่วมวางแผน (Planning Participation) การร่วมลงมือทำ (Taking Action Participation) การร่วมติดตามประเมินผล (Monitoring Participation) การรับประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefits Participation) และการสร้างเครือข่าย (Network Building) 2.3) การประเมินทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ ได้แก่ การสร้างสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (Building Relations with Others) การแก้ปัญหา (Problem Solving) การสื่อสาร (Communication) การริเริ่มสร้างสรรค์ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี (Creativity on Innovation and Technology Adoption) และความพอเพียง (Sufficiency) 2.4) การตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับ (Feed Back) 3 ระยะ ได้แก่ ก่อนดำเนินการ (Before Activity) ระหว่างดำเนินการ (During

Activity) และหลังดำเนินการ (After Activity) และ 3) การประชาสัมพันธ์รูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่พบว่าความพึงพอใจโดยรวมของผู้บริหาร ครูกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้นำชุมชน และผู้ปกครองนักเรียนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.52$, S.D=0.45) โดยองค์ประกอบด้านการดำเนินการมีส่วนร่วมกับชุมชนมีความพึงพอใจสูงสุด ($\bar{X} = 4.95$, S.D=0.61) รองลงมาคือด้านการวิเคราะห์สภาพของสถานศึกษาโดยใช้เทคนิค SOAR Analysis ($\bar{X} = 4.95$, S.D=0.67) ด้านการกำหนดทิศทางนโยบายและวิสัยทัศน์ ($\bar{X} = 4.93$, S.D=0.71) การตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับ ($\bar{X} = 4.50$, S.D=0.51) และด้านการประเมินทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ ($\bar{X} = 4.50$, S.D=0.62) ตามลำดับ

6.2 อภิปรายผล

ผลการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าเป็นรูปแบบที่มีความเหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุดทั้งนี้ เนื่องจากได้มีการทบทวนเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ และวิธีการเพื่อนำมากำหนดองค์ประกอบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ที่มีความครอบคลุมในหลักการและวิธีการพัฒนาประเด็นดังกล่าว นอกจากนี้ ยังได้ผ่านกระบวนการประเมิน ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพโดยการตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ รวมถึงการตรวจสอบยืนยันโดยผู้เชี่ยวชาญ สอดคล้องกับ พงษ์ธร โพธิ์พูลศักดิ์ และสุจรรยา สมบัติธีระ (2556, น. 62) ที่ให้เหตุผลว่ารูปแบบที่ดีมีความเหมาะสมและเป็นไปได้นั้นจะต้องเริ่มจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดหลักการเพื่อนำมาบูรณาการกับประเด็นการวิจัยจึงจะทำให้เกิดความครอบคลุมในหลักการ และวิธีการพัฒนาทักษะเหล่านั้น จะทำให้ร่างกรอบแนวคิดของรูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีความครอบคลุมในเนื้อหาด้วยเช่นกันและเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ 1) การวิเคราะห์สภาพของสถานศึกษาร่วมกับนโยบาย วิสัยทัศน์เป้าหมาย และทิศทางการพัฒนาประเทศตามนโยบายประเทศไทย 4.0 2) การดำเนินการมีส่วนร่วมกับชุมชน 3) การประเมินทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ และ 4) การตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับซึ่งมีประเด็นสำคัญในการอภิปราย ดังนี้

1. การวิเคราะห์สภาพของสถานศึกษาร่วมกับนโยบาย วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และทิศทางการพัฒนาประเทศตามนโยบายประเทศไทย 4.0 ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งก่อนที่จะดำเนินการในองค์ประกอบอื่น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศที่มีแนวโน้มและทิศทางการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และการวิเคราะห์ครั้งนี้ใช้วิธีการ SOAR Analysis ที่มีจุดเด่นที่สอดคล้อง

กับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่เน้นการวางแผนจากล่างขึ้นบน (Bottom Up) กล่าวคือทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ วางแผนงาน และทำตามแผนงานนั้นซึ่งจะก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงานให้บรรลุเป้าหมายได้ดีกว่าวิธี SWOT Analysis ซึ่งเป็นวิธีจากบนลงล่าง (Top-down) ในขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างวัฒนธรรมภายในองค์กรเชิงบวก โดยมุ่งไปที่จุดแข็ง สิ่งที่ประสบความสำเร็จที่ผ่านมา ค้นหาโอกาสแห่งความสำเร็จ สร้างแรงบันดาลใจให้ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน และสามารถกำหนดผลงานที่ตั้งไว้ในแต่ละช่วงได้และยังเป็นตัวเชื่อมโยง วิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) และเป้าหมาย (Goals) ที่ทุกฝ่ายได้ร่วมกันกำหนดขึ้น ให้เป็นรูปธรรมในเชิงแผนงานที่สอดคล้องกับสภาพการแข่งขันในปัจจุบันมากขึ้น ดังนั้นสำหรับผู้นำสถานศึกษาที่เน้นพลังเชิงบวก และผู้ที่อยากเปลี่ยนแปลงองค์กรเชิงบวกจึงเหมาะสมที่จะนำเอา SOAR Analysis ไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนกลยุทธ์จะก่อให้เกิดผลดีต่อองค์กรต่อไป

2. การดำเนินการมีส่วนร่วมกับชุมชนการมีส่วนร่วมกับชุมชนโดยให้ชุมชนร่วมตัดสินใจจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ การทำงานที่เน้นให้ความสำคัญในด้านการแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันเพื่อนำไปสู่กระบวนการตัดสินใจร่วมจะช่วยให้เกิดบรรยากาศเชิงบวกนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ สมาชิกของชุมชนย่อมรู้ดีว่าตนเองกำลังทำอะไร มีปัญหาอะไร และอยากจะทำอย่างไรถ้ามีโอกาสแก่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาช่วยให้องค์กรต่าง ๆ ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนได้ดีกว่าสอดคล้องกับ Wilson (2001, p. 52) ที่พบว่าความสำเร็จของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเกิดจากผู้นำในโรงเรียนมีบทบาทในการตัดสินใจเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนและพัฒนาการสื่อสารผู้นำใช้ภาวะผู้นำแบบเกื้อหนุนหรือเอื้ออำนวยความสะดวก และทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนรู้สึกพอใจในทางตรงกันข้ามหากชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะพบว่าคนในชุมชนไม่ค่อยกระตือรือร้นในการช่วยเหลือโรงเรียนเท่าใดนัก (Stamp, 1997, p. 56)

3. การประเมินทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่เนื่องจากการประเมินผลความสำเร็จของการดำเนินงานด้านต่าง ๆ นับว่ามีความสำคัญเพราะจะบ่งชี้ถึงความสำเร็จ ความก้าวหน้าหลังดำเนินการในกิจกรรมอย่างครอบคลุมทั้งการใช้การประเมินความคุ้มค่าของระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานองค์กรการใช้หาความสัมพันธ์ระหว่างความสำเร็จของระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานองค์กรกับความสำเร็จของผลประกอบการขององค์กรและการเปรียบเทียบกับองค์กรที่ดีที่สุดในเรื่องนี้หรือที่เรียกกันว่า Benchmarking โดยสิ่งที่ต้องการคือความพยายามหาแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดที่เรียกกันว่า Best Practice เพื่อจะเป็นแนวทางที่จะทำให้องค์กรสามารถนำมาปรับให้เข้ากับองค์กร และทำให้องค์กรประสบความสำเร็จในเรื่องระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานองค์กรต่อไป (Kaydos, 1999.p9) อย่างไรก็ตาม การประเมินให้ครอบคลุมกับเป้าหมายที่ต้องการซึ่งเกี่ยวข้องกับทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับการริเริ่มสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ ดังที่

Partnership for 21st Century Skills (2014, p. 73), ชนิตดา เทียนฤกษ์ (2557, น. 11) ฉัตรชัย สาริกัลยะ และอิสระ ว่องกุศลกิจ (2559, น. 19) ได้ให้ความสำคัญสูงสุดกับทักษะด้านการริเริ่มสร้างสรรค์นวัตกรรมซึ่งสอดคล้องกับการขับเคลื่อนประเทศไทย และการศึกษา 4.0

4. การตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับถือเป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์ประกอบหนึ่งที่จะบ่งชี้ถึงความสำเร็จหรือข้อบกพร่องของการทำงานที่จะต้องมีการตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับทั้งก่อนระหว่าง และหลังการดำเนินงาน สอดคล้องกับสัมฤทธิ์ กางเพ็ญ (2560, น. 24); Cambridge International Examinations (2017, p. 51) ที่กล่าวถึงวงจรการสะท้อนผล (The Reflective Cycle) ที่จะต้องให้ความสำคัญกับการให้ข้อมูลย้อนกลับโดยมีการดำเนินการตามวงจรการทบทวน (Reflection Cycle) ทั้งขั้นการออกแบบการปฏิบัติการประเมินค่าและประเมินผล โดยให้ความสำคัญทั้งการทบทวนก่อนปฏิบัติ (Before Action Review : BAR) การทบทวนระหว่างปฏิบัติ (During Action Review : DAR) และการทบทวนหลังปฏิบัติ (After Action Review : AAR)

นอกจากนี้ จากผลการคาดคะเนโอกาสในทางปฏิบัติของรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ไปขยายผลในสถานศึกษา พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความพึงพอใจต่อการดำเนินโครงการอยู่ในระดับมากที่สุดซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินความเหมาะสมและเป็นไปได้ของรูปแบบที่โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า รูปแบบผ่านกระบวนการพัฒนาตามหลักวิชาการโดยการวิเคราะห์สภาพสถานศึกษา ทิศทางวิสัยทัศน์ของหน่วยงานต้นสังกัด และผ่านกระบวนการออกแบบร่าง และตรวจสอบรูปแบบตามหลักวิชาการนอกจากนี้รูปแบบดังกล่าวผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การระดมความคิดเห็นเพื่อการวางแผนทำให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทำให้เกิดความร่วมมือดำเนินการในทุกขั้นตอน ในขณะที่เดียวกันเนื่องจากรูปแบบที่นำมาใช้เป็นรูปแบบที่ยืดหยุ่นไม่เฉพาะเจาะจง (Specific Model) ทำให้สามารถปรับให้เข้ากับบริบทของตนเองได้เป็นอย่างดีและที่สำคัญยังมีจุดเด่นในเรื่องของความไม่ซับซ้อน กระชับทำให้เกิดความสะดวกในการนำไปปฏิบัติในแต่ละขั้นตอน สอดคล้องกับ Joyce and Weil (1996, p. 35) ที่กล่าวถึงรูปแบบที่ดีต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำเสนอแนวคิดสำคัญของข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มากำหนดหลักการเป้าหมาย และองค์ประกอบอื่น ๆ ตลอดจนมีการประเมินรูปแบบโดยทดสอบประสิทธิภาพของรูปแบบที่ได้สร้างขึ้นและสอดคล้องกับ Oxford Dictionaries (2017, p. 113), สัมฤทธิ์ กางเพ็ญ (2560, น. 60) ที่อธิบายรูปแบบที่ดีว่าต้องเป็นรูปแบบที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายกระชับ ถูกต้องไม่ซับซ้อน และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงหรือนำไปปฏิบัติได้ง่าย อย่างไรก็ตาม การขยายผลในครั้งนี้เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านเวลา จึงเป็นเพียงการนำกระบวนการของรูปแบบไปทดลองใช้ในบริบทจริงเพื่อต้องการยืนยันว่ารูปแบบมีความเหมาะสมและเป็นไปได้จริง

6.3 ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

6.3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

6.3.1.1 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานควรนำรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นขยายผลให้กับสถานศึกษาที่เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและอาชีพสำหรับนักเรียนแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากผลจากการนำรูปแบบไปขยายผลพบว่าผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดโดยใช้ STEM ศึกษาในระบบการเรียนการสอนและบูรณาการวิชาเกษตรเข้าไปในกระบวนการเป็น STEAM (Science / Technology / Engineering / Agriculture / Mathematics) และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนเพื่อการวิจัย และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

6.3.1.2 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาคควรนำรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นไปขยายผลโดยเฉพาะในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา โดยมีการติดตามผลการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมอย่างเป็นรูปธรรม

6.3.1.3 ผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานควรนำรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้โดยปรับหรือประยุกต์รูปแบบให้สอดคล้องกับสภาพหรือบริบทของตนเอง

6.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

6.3.2.1 ควรวิจัยและพัฒนาตามรูปแบบดังกล่าวให้ครบกระบวนการจาก R₁D₁ จนถึง R₄D₄ เนื่องจากกระบวนการขยายผลในครั้งนี้ได้ดำเนินการเพียงวัดความพึงพอใจของผู้ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น โดยการนำรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของสถานศึกษาที่พัฒนาขึ้นแล้วไปร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการในสถานศึกษาที่มีความสนใจและเต็มใจที่จะเข้าร่วมโครงการเพื่อนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นแล้วนี้ไปดำเนินการในสถานศึกษาโดยได้รับความเห็นชอบพอใจและเต็มใจจากผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้นำชุมชนและผู้ปกครองนักเรียน ที่จะให้ทางสถานศึกษานำรูปแบบไปบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรของสถานศึกษาต่อไปซึ่งได้รับความเห็นชอบอย่างดีจากสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ ควรมีการนำไปทดลองใช้ให้ครบหนึ่งปีการศึกษาและวัดผลสำเร็จด้านทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่ของผู้เรียนที่ผ่านกระบวนการพัฒนาตลอดจนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินโครงการตามรูปแบบ

6.3.2.2 ควรศึกษาวิจัยเชิงลึก และให้ความสำคัญเกี่ยวกับประสิทธิภาพประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมของรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพเกษตรสมัยใหม่

ของสถานศึกษาที่เปิดสอนในระดับก่อนประถมศึกษาและระดับประถมศึกษา หรือระดับมัธยมศึกษา
ตอนต้นและตอนปลาย เนื่องจากรูปแบบที่พัฒนาขึ้นนี้ได้เน้นเฉพาะความเหมาะสม ความเป็นไปได้
และความพึงพอใจต่อรูปแบบในบริบทของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาเท่านั้น